

**ОВКСЕНТІЙ
КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ –
ДИРЕКТОР САНІТАРНОГО
ДЕПАРТАМЕНТУ
МІНІСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я
І ОПІКУВАННЯ ТА ЙОГО
МІНІСТР
(1917 р. – лютий 1919 р.)**

В. Ф. МОСКАЛЕНКО

В. Ф. Москаленко, ректор Національного медичного університету (НМУ) імені О. О. Богомольця, віце-президент НАМН України, академік НАМН України, доктор медичних наук, професор

О. П. Яворовський, проректор із науково-педагогічної роботи НМУ імені О. О. Богомольця, член-кореспондент НАМН України, доктор медичних наук, професор

І. М. Сахарчук, доцент кафедри філософії та соціології НМУ імені О. О. Богомольця, кандидат історичних наук, доцент

У лютому 2012 р. українська громадськість відзначила 155-річчя від дня народження видатного державного та громадського діяча, педагога, гігієніста, епідеміолога і демографа Овксентія Васильовича Корчака-Чепурківського (1857–1947). Багатогранній діяльності ученого присвячено чимало досліджень, але ще залишилася недостатньо висвітленою його участь у роботі центрального апарату Міністерства народного здоров'я і опікування та пізніше — за часів Директорії — на посаді міністра. Більшість дослідників життєвого і творчого шляху Корчака-Чепурківського лише побіжно згадують цей факт. Саме тому нашою метою стала спроба розглянути цю сторінку діяльності одного з пер-

ших організаторів вітчизняної охорони здоров'я.

Відомо, що під час Української революції уряди Центральної Ради, гетьманської Української Держави і Директорії розглядали проблему охорони здоров'я як один із надзвичайно важливих напрямків національного державотворення. До цих процесів були залучені кращі сили науково-творчої медичної інтелігенції. Не залишився осторонь від них і один із найавторитетніших і загальнознаних представників соціальної медицини О. В. Корчак-Чепурківський.

Саме в 1917 р. Овксентій Васильович як патріот свідомо переходить до українських політичних сил і стає активним учасником національного державо-

творення. Виступаючи на Крайовому медико-санітарному з'їзді України, що відбувся 16–19 жовтня 1917 р. у Києві, він запропонував утворити при Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради спеціальний медико-санітарний орган (раду), який би займався санітарно-гігієнічними питаннями життя населення. З'їзд схвалив проект О. В. Корчака-Чепурківського та обрав його членом цієї ради [3]. У той же час учений виступає одним з ініціаторів створення Всеукраїнської спілки лікарів, членами якої стають як учні його наукової школи — М. А. Кудрицький, В. Я. Підгаєцький, В. В. Удовенко, так і багато інших медиків.

Залучаючи на бік українських суспільно-політичних сил все більше лікарів, О. В. Корчак-Чепурківський не лише сам виступає організатором нової системи охорони народного здоров'я, а й закликає їх брати активну участь у творенні нового життя. «На Україні почалося нове життя, — пише він у статті «Наші завдання часу», вміщеній у двотижневому часописі «Українські медичні вісті». — Медичний персонал, завжди близький до народу, з'єднаний з ним одним бажанням — захистити його здоров'я від хвороб і допомагати народові у боротьбі з ними, не може не відгукнутися на нові, світової вартості події, які зачепили й наше громадянство. Вкупі з народом і ми, лікарі, й інший медичний персонал повинні взяти участь у творенні нового життя» [5]. Із цією метою, рекомендує він лікарям, необхідно допомагати державним медико-санітарним установам УНР у проведенні роботи, спрямованої на: 1) об'єднання усіх місцевих українських санітарних організацій; 2) розв'язання питання ремобілізації військових сил та медичних санітарних установ і використання їх для мирних потреб, насамперед для заліковування ран, завданих народному здоров'ю війною.

Із приходом до влади правоконсервативних сил на чолі з гетьманом П. Скоропадським (квітень 1918 р.) участь О. В. Корчака-Чепурківського в українському державотворчому житті стає більш активною. У гетьманському уряді Овксентій Васильович працює членом ради Головної медично-санітарної управи, підпорядкованої Міністерству внутрішніх справ. У травні 1918 р. Рада

Міністрів Української Держави створює Міністерство народного здоров'я, яке очолив лікар-фармаколог В. Ю. Любінський.

Свідченням цього є наказ № 1 [8].

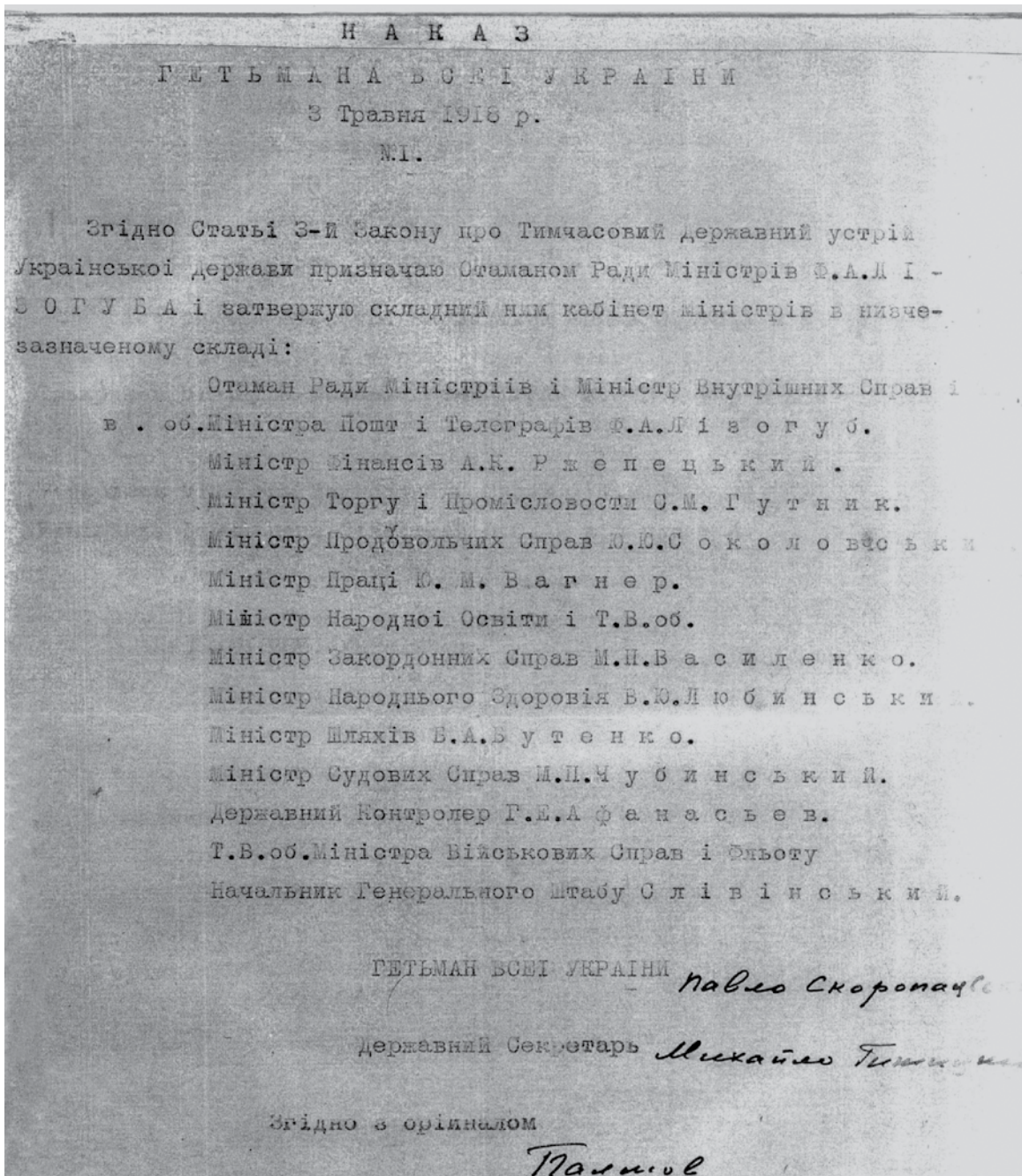
Невдовзі до складу Міністерства народного здоров'я було передано ряд установ, що підпорядковувались Міністерству внутрішніх справ, зокрема, Головну медично-санітарну управу і Департамент державного опікування.

Із цього приводу Рада Міністрів 24 травня 1918 р. прийняла спеціальну ухвалу: «Головна медично-санітарна Управа і Департамент Державного Опікування Міністерства Внутрішніх Справ, а також всі підлеглі їм Державні інституції переходять з підвідома Міністерства Внутрішніх Справ до Народного Здоров'я й Опікування» [5].

У складі Міністерства народного здоров'я і опікування були створені департаменти, які охоплювали основні функціональні напрямки управлінської діяльності. Директором санітарного департаменту згідно з наказом міністра від 8 травня 1918 р. призначається О. В. Корчак-Чепурківський. Ось його зміст: «Член ради Головної Медично-Санітарної Управи д-р медицини Оксен Корчак-Чепурківський призначається директором Санітарного департаменту» [4].

Це була досить висока посада. Згідно з урядовим законом, прийнятим 26 червня 1918 р., усі службовці міністерств поділялися на 10 посадових класів: I — голова уряду, II — міністри, III — їх заступники, IV — директори департаментів. І так до X класу, який присвоювався практикантам. Цим законом встановлювалися пенсійне забезпечення державних службовців, а також їхні посадові оклади. Так, прем'єр отримував 30 тис. крб, міністр — 24 тис. крб, його заступник — 18 тис. крб, директор департаменту — 15 тис. крб, віце-директор та радник міністра — 12 тис. крб, начальник відділу — 10 тис. крб [7]. Отже, ми бачимо, що в урядовій ієрархії посада директора департаменту займала 4-те місце і досить високо оплачувалась.

Очоливши санітарний департамент Міністерства народного здоров'я і опікування, О. Корчак-Чепурківський розробив програму його діяльності та визначив головні завдання. Департамент складався з п'яти структурних підрозділів (від-

Копія. Машинопис. ЦДАВО України — Ф. 1035. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 30

ділів): загального, санітарно-гігієнічного, епідемічного, фізичного виховання і санітарної освіти. Основні його завдання полягали у тому, щоб здійснювати загальне керівництво санітарною справою в Українській Державі; розробляти санітарні норми та законопроекти, які мали охороняти народне здоров'я; керувати справами боротьби з професійними хворобами і санітарною охороною праці; здійснювати керівництво справами фізичного розвитку населення; надавати всебічну допомогу місцевим органам

самоврядування; популяризувати гігієнічні знання в державі [9].

Проте розбудовувати державний орган управління медико-санітарною справою О. В. Корчаку-Чепурківському доводилося непросто, оскільки бракувало відповідних кадрів, які б відповідали вимогам, що пред'являлися до міністерських працівників. Що стосувалося вимог, які висувалися до кандидатів на відповідальні пости в санітарному департаменті, то вони були такі: мати відповідний стаж роботи в громадській медицині та спеці-

альну санітарну підготовку. Таких спеціалістів в тодішній Україні було вкрай мало.

Із цієї причини більшість посад у відділах санітарного департаменту були вакантні. Так, на 1 січня 1919 р. у загальному відділі із 22 штатних посад вакантними залишалося 13, відповідно, у санітарно-гігієнічному з 18 — 14, в епідемічному з 18 — 9, у відділі фізичного виховання з 16 — 13, санітарної статистики з 14 — 7 [10]. А серед заміщених посад переважали технічні працівники. Та найгіршим було те, що незаміщеними залишалися посади начальників окремих відділів, провідних спеціалістів, старших діловодів і навіть діловодів. Наприклад, у жовтні 1918 р. залишався без завідувача найбільш відповідальний відділ — епідемічний, його начальник доктор І. А. Ільницький перейшов на посаду завідувача санітарного бюро Подільського губернського земства. Тому виконуючим обов'язки начальника зразу двох відділів (епідемічного і санітарно-гігієнічного) став Д. П. Гапонов. Для нормального функціонування департаменту нерідко доводилося спиратись на спеціалістів відділу санітарної освіти — доктора А. І. Михайлюту, художника Г. Т. Сіромаху, лікарів для доручень В. А. Веретенникова, О. А. Корчак-Чепурківську-Матюшенку, Є. Г. Урінсона і навіть на канцелярсько-технічний персонал [11].

В умовах вкрай обмеженої кількості спеціалістів, коли нерідко на себе доводилося перебирати ряд не властивих директору функцій, важливо було мати кваліфікованого заступника. І Овксентій Васильович зробив усе необхідне, щоб ним став його учень В. В. Удовенко, який до 1915 р. тривалий час працював земським і санітарним лікарем Бердичівського повіту Київської губернії. У червні 1918 р. його було призначено віце-директором, а у вересні того ж року — виконувачем обов'язки директора санітарного департаменту. Останнє було пов'язане з тим, що саме у вересні 1918 р. О. В. Корчак-Чепурківський перейшов на посаду декана медичного факультету новоствореного Українського державного університету.

Незважаючи на це, О. В. Корчак-Чепурківський залишався працювати в Міністерстві народного здоров'я і опіку-

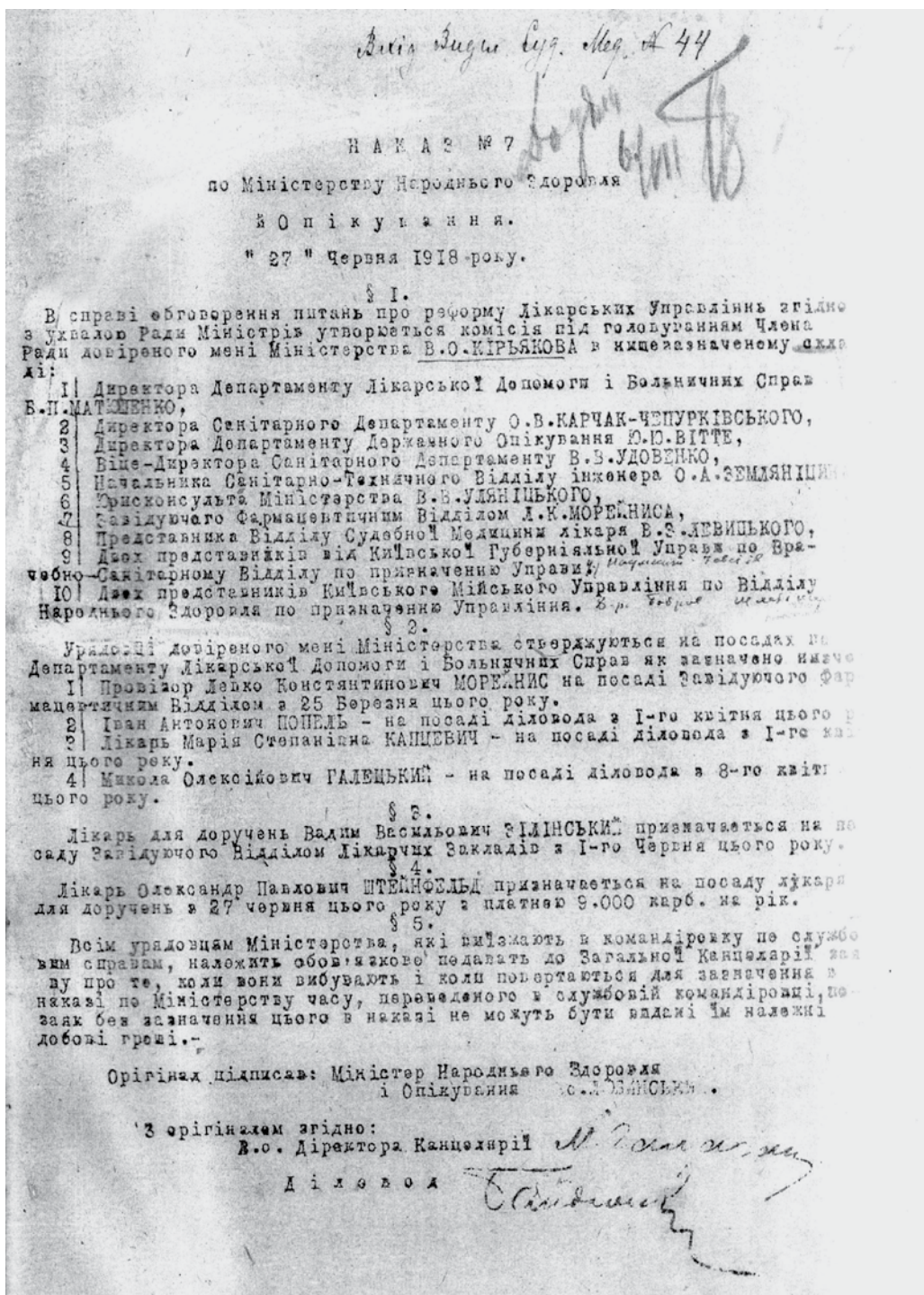
вання, але вже не як директор санітарного департаменту, а як член Ради Міністрів [12] та член створеної наприкінці червня 1918 р. міністерської комісії у справі обговорення питань про реформу лікарських управлінь. Про це свідчить наказ № 7 по Міністерству народного здоров'я й опікування від 27 червня 1918 р., підписаний міністром В. Ю. Любинським [13].

Аналіз першого параграфу цього наказу показує, що створена при міністерстві комісія була досить солідною: до її складу входило 12 осіб. Серед них, крім голови комісії В. О. Кір'янова та двох представників санітарного департаменту — директора О. В. Корчака-Чепурківського і віце-директора В. В. Удовенка, ми бачимо директора департаменту лікарської допомоги Б. М. Матюшенку, завідувача санітарно-технічного відділу О. А. Земляніцина, завідувача фармацевтичного відділу Л. К. Марейніса, представника відділу судової медицини В. З. Левицького, директора департаменту опікування Ю. Ю. Вітте, юрисконсульта міністерства В. В. Уляницького та ін.

Ця комісія мала не лише обговорювати, як сказано в наказі, а й розробляти законодавчі проекти державотворчого характеру, спрямовані на створення національної системи охорони здоров'я.

У зв'язку з цим слід відзначити, що гетьманський уряд, очолюваний Ф. Лизогубом, 2 червня 1918 р. прийняв спеціальний закон про порядок підготовки, проходження і оприлюднення документів в Українській Державі. За цим законом розробка відповідних проектів покладалася на міністерства. Право законодавчої ініціативи мала також і Державна канцелярія. Ці проекти, розроблені у міністерствах, вносилися до Ради Міністрів, як правило, через неї. Проекти надходили до Державної канцелярії у двадцяти примірниках. Кожен міністр повинен був отримати його не пізніше ніж за добу. Закони ухвалювалися простою більшістю голосів. Правники Державної канцелярії працювали над їх кінцевою редакцією. За підписами голови кабінету, профільного міністра та державного секретаря законопроект подавався на затвердження гетьмана. День затвердження вважався і датою виходу закону, який потім публікувався у «Державному віснику» [14].

**Наказ № 7 по Міністерству народного здоров'я і опікування
від 27 червня 1918 року**

Копія. Машинопис. ЦДАВО України. — Ф. 1035. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 7

Було відпрацьовано й процедуру подання супровідних документів до законопроектів – пояснювальних записок, статистичних матеріалів тощо. Їх підписували заступники міністрів, директори департаментів, а копії завірялися діловодами.

Міністерська комісія у справі реформи медичних управлінь працювала досить плідно, про що свідчать протоколи її засідань. У 1918 р. відбулося 13 засідань комісії [15]. На них розглядалися різноманітні питання, зокрема, такі: «Місцеві

органи Центральної медичної влади по санітарному правознавству чужоземних культурних держав», «Роль міських (земських) самоуправлінь у справі охорони народного здоров'я», «Про взаємовідносини медико-санітарного центрального управління з його місцевими органами», «Організація судово-медичної і лікарняно-адміністративної експертизи в Україні у зв'язку з реформою колишніх медичних відділів губернських управлінь» тощо.

Вирішувати питання, пов'язані зі створенням національної системи охорони народного здоров'я, було важко. Справа ускладнювалася тим, що в Російській імперії було майже відсутнє законодавство, яке б чітко нормувало медичну, і в першу чергу санітарно-гігієнічну сторону життя суспільства. Матеріалом для розробки законодавчих актів у галузі охорони народного здоров'я могло служити західноєвропейське законодавство і законодавство російського місцевого самоврядування, яке існувало у вигляді обов'язкових постанов, що видавали міські думи і губернські земства.

Працюючи над створенням національної системи охорони здоров'я, комісія вивчала західноєвропейське законодавство з цих питань, зокрема, англійське, німецьке, французьке. В архівних фондах зберігся машинописний варіант, перекладений російською, французького закону від 15 лютого 1902 р. «Про охорону народного здоров'я» [16].

О. В. Корчак-Чепурківський у наведеній доповіді «Місцеві органи Центральної медичної влади по санітарному правознавству чужоземних культурних держав» та в інших виступах на засіданнях комісії пропонував при створенні української санітарної організації орієнтуватися на англійське законодавство і функціонуючу британську медико-санітарну систему. Відстоюючи їх пріоритетність, він у своєму виступі на засіданні міністерської комісії 10 липня 1918 р. наголосив: «Санітарний лікар відіграє значну роль в Англії: він керує всім санітарним життям, незважаючи на те, що його обирають, він є самостійним... Ніяке нав'язування з центру нічого не дає, особливо серед сільського населення, а тому комісії необхідно бути ближче до англійського законодавства. Англійська система чудово обходиться без урядових органів на місцях» [17].

При обговоренні французького закону «Про охорону народного здоров'я» від 15 лютого 1902 р. комісія вирішила використати лише статтю 9 цього закону, в якій мова йшла про примусове оздоровлення міст [18].

З огляду на важливість санітарно-гігієнічних проблем, Корчак-Чепурківський вважав, що при Міністерстві слід створити спеціальний самостійний орган, який займався б обговоренням та розробкою законодавчих пропозицій і конкретних заходів медико-санітарного характеру, а також розглядав питання фінансування місцевих санітарних організацій тощо. Таким органом, на його думку, мала стати Головна санітарна рада. Цю ідею він обґрунтував у своїй доповіді з аналогічною назвою, з якою виступив на одному із засідань комісії. На основі цієї доповіді було розроблено і відповідний законопроект під назвою «Положення про Головну Санітарну Раду», датований 14 серпня 1918 р. Ключові пункти цього документа такі:

1. Основне завдання Головної Санітарної Ради полягає в налагодженні тісних зв'язків і взаємодії між міністерством і земськими та міськими громадськими закладами.

2. На Головну Санітарну Раду покладається: а) обговорення законодавчих пропозицій і заходів медично-санітарного характеру, що стосуються діяльності та інтересів місцевих самоврядних організацій; б) розгляд і обговорення загальнодержавних кошторисів з лікувально-санітарних заходів, пов'язаних з місцевим самоуправлінням; в) розгляд медично-санітарного законодавства місцевих громадських організацій і управлінь.

3. Головна Санітарна Рада працює під головуванням Міністра Народного Здоров'я або його заступника. До її складу входять: а) директори та віце-директори департаментів міністерства – санітарного, лікувального і опікування, а також: а) начальник статистичного відділу; б) голова і члени Медичної ради (за її вибором); в) завідувачі санітарної частини шляхів сполучення, закладів народної освіти, військових і морських відомств; г) представник Міністерства фінансів; д) представник місцевих самоуправлінь Міністерства внутрішніх справ; е) завідувач ветеринарної частини Міністерства землеробства; є) губернські

уповноважені Міністерства народного здоров'я; ж) по одному представнику від санітарних бюро губернських земств і міст, виділених в особливі губернські земські одиниці.

4. Головній Санітарній Раді для попередньої розробки підлеглих їй розгляду справ надається право створювати зі складу своїх членів комісії.

5. Головна Санітарна Рада скликається Міністерством двічі на рік.

6. У проміжках між сесіями Ради для вирішення поточних медико-санітарних потреб на місцях періодично (по мірі необхідності) скликаються наради представників губернських санітарних організацій [19].

Результатом роботи міністерської комісії була розробка ряду важливих законодавчих проектів та нормативних актів, поданих на затвердження Ради Міністрів Української Держави. Серед них: «Загальні положення про Міністерство народного здоров'я і опікування», «Основні положення законопроектів відносно устрою Головного управління державної охорони здоров'я і його периферійних органів», «Загальні положення про постановку практичної судової медицини на Україні», «Про місцеві установи Міністерства народного здоров'я і опікування», «Проект про періодичні наради Міністерства народного здоров'я з представниками місцевих медико-санітарних організацій», «Тимчасовий статут перестереження та боротьби з заразними хворобами», «Про Головну Санітарну Раду» та ін. [20].

Підготовлені міністерською комісією численні законодавчі проекти та нормативно-правові акти мали велике значення, оскільки сприяли зміцненню створеної національної системи охорони здоров'я, регулювали взаємовідносини між центральним апаратом Міністерства народного здоров'я і опікування та його місцевими структурами.

Працюючи в центральному апараті Міністерства народного здоров'я і опікування, О. В. Корчак-Чепурківський займався не лише нормативно-творчою діяльністю, а й докладав багато зусиль, спрямованих на практичне втілення в життя розроблених та затверджених Радою Міністрів законопроектів у галузі медико-санітарної справи. Завдяки його настійливим клопотанням із державного бюджету було виділено понад 3,5 млн руб.

так званого «крайового кредиту» для одноразової підтримки медично-санітарної організації України [21].

Крім одноразової грошової підтримки розвитку медико-санітарної організації України, очолюваний О. В. Корчаком-Чепурківським, а пізніше В. В. Удовенком, санітарний департамент Міністерства народного здоров'я і опікування неодноразово висував питання про необхідність надання місцевим самоврядним органам систематичної грошової допомоги з державної казни для регулярного проведення медико-санітарних заходів. Із цією метою усім губернським земствам було запропоновано визначити кошториси необхідних витрат і після розгляду їх на засіданнях губернських санітарних рад надати підсумкові матеріали санітарному департаменту.

Такі матеріали з конкретно вказаними сумами були отримані від усіх повітових і губернських земств. На основі цих матеріалів санітарний департамент розробив відповідний законопроект «Про асигнування медико-санітарної справи України» і подав його до Ради Міністрів. Остання розглянула цей проект і прийняла рішення про виділення Міністерству народного здоров'я і опікування на 1918 р. 12 млн руб. для розвитку медико-санітарних організацій України [22]. Проте виділені гроші на місця не надійшли, оскільки відбулася зміна влади.

Директорія, яка прийшла до влади у грудні 1918 р., відновила Українську Народну Республіку (УНР). Але створена при гетьманському режимі система охорони здоров'я і напрацьовані її представниками законопроекти та нормативно-правові акти продовжували діяти, за винятком деяких із них, у які вносилися незначні поправки. Відбулася лише зміна політичних сил — замість консерваторів до влади прийшли демократи. 26 грудня 1918 р. новостворений уряд УНР очолив український соціал-демократ В. Чехівський, а міністерства — представники Української соціал-демократичної робочої партії (УСДРП), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ) та Української партії соціалістів-самостійників (УПСС) [1].

Від 21 січня 1919 р. виконуючим обов'язки міністра народного здоров'я та

опікування було призначено О. В. Корчака-Чепурківського. З цього приводу Директорія УНР видала спеціальний наказ:

«З 21 січня 1919 р. у зв'язку з хворобою В. В. Зелінського і в зв'язку зі службовою поїздкою до Франції товариша міністра В. І. Яковенка, доручаю членові Ради міністрів О. В. Корчак-Чепурківському керування Міністерством Народного Здоров'я і Опікування» [23].

Через дев'ять днів перебування на цій посаді, а саме 30 січня 1919 р., О. В. Корчак-Чепурківський видає свій перший наказ такого змісту:

«Вступивши з наказу Директорії Української Народної Республіки до тимчасового виконання обов'язків Міністра Народного Здоров'я й Опікування наказую всім урядовцям цього Міністерства з 31-го січня відновити нормальну працю, яка була перервана евакуацією» [24].

Виконуючи цей наказ, більшість міністерських службовців повернулися на свої робочі місця. Невдовзі посаду в. о. міністра було змінено на посаду міністра. Це відбулося у зв'язку зі зміною уряду 13 лютого 1919 р. Саме у цей день наказом Директорії було сформовано новий Кабінет Міністрів на чолі зі С. Остапенком. До його складу увійшов і О. В. Корчак-Чепурківський, який обійняв посаду «керівника Міністерства Народного Здоров'я» [2].

Це був чи не найскладніший період в історії Української революції. Саме тоді конче загострилася ситуація в країні: з одного боку, в Одесі, Херсоні та Миколаєві висадився антантівський військовий десант, а з іншого – із захопленням червоними військами Харкова більшовицька Росія готувалася до подальшої ескалації воєнних дій проти УНР. У стані українських політичних сил не було єдності у визначенні політичного курсу. Керманічі революційних перегонів не могли вирішити, як пише В. Ф. Верстюк [1], з ким бути далі: із західною демократією проти більшовиків чи з більшовиками проти Антанти. Через політичні баталії ці сили менше уваги звертали

на економіку, яка опинилася у міцних обіймах занепаду і розрухи, спричинених тривалою війною та революційними потрясіннями. Через занепад економіки та руйнацію медико-санітарних організацій різко погіршився санітарний стан населення. А це, у свою чергу, сприяло небувалому поширенню інфекційних хвороб. В одній із пояснювальних записок Міністерства народного здоров'я і опікування за 1919 р. (без точної дати) до законопроекту про асигнування боротьби з пошестями зазначено: «Надзвичайна фізична і психічна виснаженість населення, як наслідок всіх подій за останні роки, являє з себе той загальний ґрунт, на якому ростуть і поширюються ті небувало величезні пошесті, свідками котрих ми були на протязі 1918–1919 років» [7].

У цій записці наведено й конкретні цифри. Так, лише на Поділлі за 1918 р. було зареєстровано 18 463 хворих на плямистий тиф, на черевний – 11 304, на іспанку – 61 020. Загалом за той же період по губернії зареєстровано понад 100 000 випадків найпоширеніших заразних хвороб. І становище з кожним наступним місяцем погіршувалося. Свідченням цього є такі дані. За перші три місяці 1919 р. (а це період перебування на посаді міністра О. В. Корчака-Чепурківського. – *Авт.*) на Поділлі плямисто-тифозних хворих було зареєстровано у січні – 4882, лютому – 6335, березні – 9620 [26].

На Волині також за перші місяці 1919 р., за неповними даними, було зареєстровано 25200 хворих на плямистий тиф. Ось за таких складних умов доводилося працювати О. В. Корчаку-Чепурківському на посаді міністра охорони народного здоров'я і опікування, тому, зрозуміло, вони й визначали головні орієнтири в галузі охорони здоров'я.

У наведеній раніше пояснювальній записці, підготовленій для засідання уряду Директорії, пропонувалося розробити загальнодержавний план боротьби з інфекційними хворобами. Цей план мав організаційно охопити всі існуючі медико-санітарні організації українських губерній, що залишалися під контролем УНР, у першу чергу місцевих самоуправлінь, Міністерства шляхів, військово-санітарного відомства і Українського Червоного Хреста. На втілення у життя плану боротьби з інфекційними хворобами необхідно було виді-

лити з державної казни 318 345 100 грн для надання одноразової допомоги медико-санітарним організаціям. Окрім цього, для стабілізації епідемічної ситуації та її утримання протягом чотирьох місяців слід було додатково виділити 490 429 600 грн [27]. Саме такі кошти Міністерство народного здоров'я і опікування просило виділити на 1919 р. для боротьби з інфекційними хворобами. А згідно з кошторисом отримало одноразової допомоги – 11 150 000 грн і щомісячної – 6 157 000 грн [28].

Цих фінансів було вкрай недостатньо, щоб ефективно вести боротьбу з інфекційними захворюваннями та впроваджувати інші санітарні заходи. Тому міністр Корчак-Чепурківський разом із численним штатом, і зокрема своїм надійним і досвідченим учнем В. В. Удовенком, який продовжував сумлінно виконувати обов'язки директора санітарного департаменту, нерідко виявлялися безсилим змінити ситуацію на краще. Про це свідчить ряд красномовних фактів. Так, у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України зберігся дуже цікавий документ, датований 18 січня 1919 р.: «Результат санітарно-епідемічного обстеження села Покашева Оликської волості Дубнівського повіту Волинської губернії» (нині Рівненська область. – *Авт.*). Цей документ дає змогу відхилити завісу часу і перенестися в маленьке волинське село, де наприкінці 1918 – на початку 1919 р. у сирих землянках щоденно помирали від заразних хвороб голодні українські селяни. Про це повідомляв лікар Дубнівського земства, який відвідав це село 5 січня 1919 р. У його повідомленні зазначалося, що в селі Покашево налічувалося 50 дворів. Коли у 1916 р. воно опинилось у смузі бойових дій, усіх селян у примусовому порядку було евакуйовано. Повернувшись з евакуації 1918 р., люди своїх хат не побачили – село згоріло вщент.

Більша частина покашівців повернулися до рідного села влітку, тому до холодів збудували невеличкі хатини. Але засіяти земельні ділянки не змогли: не було ні посівного матеріалу, ні інвентарю, ні домашніх тварин. П'ятнадцять сімей прибули на батьківщину восени, викопали землянки і поселилися по дві-три родини в кожній із них. Невдовзі від нестерпних житлових умов, нестачі харчів, антисані-

тарії люди почали масово хворіти і помирати. Лише за тиждень до нового 1919 р. від висипного тифу, іспанки, волинської лихоманки померло 17 осіб.

У десятих хатах і землянках, обстежених санітарним лікарем, було виявлено 34 хворих із 80 їх мешканців. Загалом у селі хворіли понад 100 селян. Особливо вразила санітарного лікаря одна із землянок, де мешкало три сім'ї — Юрченків, Збаразьків і Барабашів. Із 12 мешканців цієї землянки, пише він, «половина лежать хворі, їсти буквально нічого, доглядати за ними також нікому. Люди просять смерті, щоб позбутися мук... там справжнє кромішне пекло» [29].

У кінці свого повідомлення санітарний лікар просить Міністерство народного здоров'я і опікування надати покашевцям термінову допомогу: «Безумовно, потрібна доставка їстівних продуктів, надання на місці медичної допомоги і посилка однієї сестри милосердя для догляду за найбільш безпомічними» [30].

Чи повинно було Міністерство народного здоров'я реагувати на кожний подібний випадок захворюваності? Зрозуміло, що так. Воно і реагувало, але надати конкретну допомогу в тій ситуації, що склалася, не мало можливостей. По-перше, село Покашево було не єдиним, яке опинилося в такому тяжкому становищі. Адже і в сусідніх населених пунктах Волині (і не лише) воно було не набагато кращим. По-друге, для надання ефективної допомоги населенню місцевим медико-санітарним організаціям, як зазначалося, бракувало коштів і медикаментів. Раніше мешканцям Покашева надавав посильну допомогу створений за часів гетьманської Української Держави 29-й санітарно-епідемічний загін, який базувався у містечку Олика Дубнівського повіту. Тепер він, залишившись без належної матеріальної підтримки, доживав останні дні свого існування.

Найбільш життєздатною організацією в умовах загальної розрухи і народногосподарської кризи, з керівництвом якої підтримував зв'язки О. В. Корчак-Чепурківський, було Товариство Українського Червоного Хреста. 10 січня 1919 р. Головна управа цієї організації звернулася до Міністерства народного здоров'я і опікування з офіційним листом, в якому повідомлялося, що Український Червоний Хрест має на меті організувати широку

медично-санітарну допомогу населенню Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), яке опинилося у скрутному становищі. Для цього слід сформувати 3 спеціальні загони, оснастивши їх усім необхідним. Управа просила асигнувати 1 800 000 крб на утримання цих загонів протягом двох місяців [31].

Звичайно, О. В. Корчак-Чепурківський схвально поставився до такого патріотичного наміру керівництва Українського Червоного Хреста, але висувати це питання на розгляд Ради Міністрів УНР не став. Тим більше, що для розв'язання внутрішніх проблем, у тому числі столичного масштабу, бракувало коштів. Овксентію Васильовичу як міністру доводилось щоденно вирішувати багато найрізноманітніших проблем. Так, на засіданні Директорії 23 січня 1919 р. була звернена увага на роботу санітарного департаменту Міністерства народного здоров'я. До нього, так само, як і міністерства в цілому, висувалася вимога необхідності вжиття відповідних заходів щодо припинення епідемії висипного тифу, випадки якого були зареєстровані в Києві. Директорія на цьому засіданні прийняла спеціальну постанову про відновлення діяльності лікарні для чорноробочих, яка свого часу обслуговувала бідне населення Києва і була закрита під час війни через брак коштів. Згідно з цією постановою, лікарня для чорноробочих мала функціонувати на старих засадах і мала обслуговувати, головним чином, робітників і найбідніше населення Києва [32].

Наступного дня, 24 січня 1919 року, О. В. Корчак-Чепурківський пише листа на ім'я голови Кабінету Міністрів С. Остапенка такого змісту:

*«П[анові] Голові Ради Міністрів
Директор Київського бактеріологічного інституту звернувся до Міністерства Народного Здоров'я з докладом про неможливість праці Інституту через брак спирту.*

Вважаючи на велике значення Інституту для населення, особливо в цей час поширення інфекційних хвороб, прошу Вашого посередництва перед Директорією про дозвіл Інституту одержати 20 відер спирту сирівцю і 10 відер спирту ректифікованого.

До цього додаю, що дозвіл на спирт Інститут вже мав раніше одержати,

але не одержав через загальну заборону відпуску спирту.

*Тимчасово керуючий Міністерством
Корчак-Чепурківський
В. о. директора Санітарного
Департаменту*

Удовенко» [33].

У полі зору Корчака-Чепурківського постійно перебували питання, пов'язані з участю міністерства у справах охорони праці і врегулювання норм взаємовідносин у цій галузі з Міністерством праці; з розробкою норм взаємовідносин органів ветеринарного і санітарного нагляду; з визначенням норм харчування для військово-службовців; з роботою чорноморських санітарно-спостережувальних станцій, протихолерних комісій на залізничних дорогах; з розповсюдженням санітарних знань серед населення. Щодо вирішення останнього питання, то тут відповідальність була повністю покладена на відділ санітарної освіти очолюваного В. В. Удовенком санітарного департаменту міністерства.

В умовах економічної розрухи та поширення інфекційних хвороб О. В. Корчак-Чепурківський звертав увагу на нагальну потребу підготовки санітарних лікарів, яких дуже не вистачало у різних сферах суспільного організму. З метою хоча б часткового розв'язання цього важливого питання була досягнута домовленість із Всеукраїнською спілкою лікарів про організацію курсів з підготовки санітарних лікарів на кошти Міністерства народного здоров'я і опікування. Спільно створена об'єднана комісія розробила навчальний план і програму таких курсів. Згідно з цим планом курси з підготовки санітарних лікарів мали працювати від 15 січня до 15 квітня 1919 р. [34].

На жаль, втілити у життя намічені плани щодо підготовки санітарних лікарів, так само як й інші життєво важливі питання, міністру народного здоров'я і опікування О. Корчаку-Чепурківському не вдалося. Цьому завадила нестабільна загальнополітична ситуація, яка призвела до чергової зміни уряду. 9 квітня 1919 р. у Рівному члени Директорії С. Петлюра та А. Макаренко санкціонували створення нового соціалістичного уряду УНР Б. Мартоса. Міністерство народного здоров'я і опікування у цьому уряді очолив новий міністр – український соціал-демократ М. Білоус [2].

Отже, на посаді міністра народного здоров'я і опікування за добу Директорії О. В. Корчак-Чепурківський перебував загалом понад 70 днів — від 21 січня до 9 квітня 1919 р. Працюючи ще у часи Української Держави у складі міністерської комісії з реформування медичних органів управління, він плідно займався державотворчою діяльністю, розробляючи численні законопроекти, пов'язані з установленням та функціонуванням національної системи охорони здоров'я. Ця діяльність набула більш широкого ха-

рактеру, коли Овксентій Васильович зайняв посаду міністра. Як медик-професіонал, який добре знав до того ж специфіку міністерської праці, Корчак-Чепурківський ефективно організував роботу підлеглих. Проте політичні події першої половини 1919 р., що швидко змінювалися, не дозволили йому повною мірою реалізувати свої менеджерські якості — організувати чітку роботу системи охорони здоров'я в масштабах всієї України та подолати напружену епідемічну ситуацію, спричинену революційними потрясіннями.

Список літератури

1. Верстюк В. Ф. Державотворчий потенціал Української революції / В. Ф. Верстюк // Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). — К. : Альтернативи, 2001. — С. 86.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України. — Т. 2. — Спр. 69270 ФП. — Арк. 16, 25.
3. Ганіткевич Я. В. Овксентій Корчак-Чепурківський — фундатор національної вищої медичної школи та медичної науки (до 145-річчя з дня народження) / Я. В. Ганіткевич, О. М. Голяченко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2002. — № 4. — С. 87.
4. Державний вісник. — 1918. — 26 травня. — № 6. — С. 3.
5. Державний вісник. — 1918. — 31 травня. — № 8. — С. 1.
6. Корчак-Чепурківський О. В. Наші завдання часу / О. В. Корчак-Чепурківський // Українські медичні вісті. — 1918. — 15 січня. — Ч. 1. — С. 5.
7. Пиріг Р. Я. Діяльність Федора Лизогуба щодо організації роботи уряду Української Держави (травень–листопад 1918 р.) / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. — 2011. — № 5. — С. 69, 70–71.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 1035. Оп. I. — Спр. 6. — Арк. 30.
9. ЦДАВО України. — Ф. 1035. — Оп. I. — Спр. 92. — Арк. 70–71.
10. Там само. — Арк. 68, 68 зв.
11. Там само. — Арк. 62.
12. Там само. — Спр. 91. — Арк. 3.
13. Там само. — Спр. 6. — Арк. 7.
14. Там само. — Спр. 79. — Арк. 11, 11 зв.
15. Там само. — Спр. 18. — Арк. 32, 47, 55, 67, 80, 99, 103, 110, 129, 154, 189, 212.
16. Там само. — Арк. 87–92 зв.
17. Там само. — Арк. 64.
18. Там само. — Арк. 93.
19. Там само. — Арк. 132–135 зв.
20. Там само. — Арк. 33–38, 105–107, 154–164, 174–176, 180–182.
21. Там само. — Спр. 92. — Арк. 62.
22. Там само. — Арк. 63.
23. Там само. — Спр. 91. — Арк. 3.
24. Там само. — Арк. 4.
25. Там само. — Ф. 1604., Оп. 2. — Спр. 13. — Арк. 4.
26. Там само.
27. Там само. — Арк. 6 зв.
28. Там само.
29. Там само. — Ф. 1035. — Оп. I. — Спр. 92. — Арк. 58 зв.
30. Там само.
31. Там само. — Арк. 28.
32. Там само. — Арк. 46.
33. Там само. — Арк. 40.
34. Там само. — Арк. 67.

Резюме

Овксентій Корчак-Чепурківський – директор санітарного департаменту Міністерства народного здоров'я і опікування та його міністр (1917 р. – лютий 1919 р.)

*В. Ф. Москаленко,
О. П. Яворовський,
І. М. Сахарчук*

У статті на основі раніше недосліджених та розсекречених архівних матеріалів висвітлено діяльність видатного українського вченого-гігієніста, педагога, державного і громадського діяча О. В. Корчака-Чепурківського у складі центрального апарату Міністерства народного здоров'я і опікування за часів гетьманської Української Держави та на посаді міністра цієї установи при Директорії. Показано його роль у розробці важливих законодавчих проєктів, а також розглянуто окремі аспекти короткочасної міністерської діяльності в найскладніший період Української революції 1917–1920 рр.

Ключові слова: О. В. Корчак-Чепурківський, Міністерство народного здоров'я і опікування, санітарний департамент, комісія, законодавчий проєкт, наказ, директор, міністр, Українська Держава, Директорія.

Ovksentiy Korchak-Chepurkivskiy – Director of the Sanitary Department of the Ministry of Public Health and Trusteeship and its Minister (1917 – February, 1919)

*V. F. Moskalenko,
O. P. Yavorovskiy,
I. M. Sakharchuk*

Based on the recently disclosed archive materials, one of the least explored sides of the professional activity of O. Korchak-Chepurkivskiy, an outstanding Ukrainian scientist-hygienist, teacher and public statesman, is investigated in this article. O. Korchak-Chepurkivskiy worked as one of the members of the Central Administrative Organ of the Ministry of Public Health and Trusteeship in the Hetmanship period and as a Minister of this institution in the Directory period. We observe the extent of his involvement in the elaboration of the significant legislative project as well as some aspects of this short-term ministerial activity in the times of the Ukrainian Revolution (1917–1920).

Key words: O. Korchak-Chepurkovskiy, Ministry of Public Health and Trusteeship, Sanitary Department, Commission, legislative project, Order, Director, Minister, Ukrainian State, Directory.

Summary

Авксентий Корчак-Чепурковський – директор санитарного департаменту Міністерства народного здоров'я і попечительства и его министр (1917 г. – февраль 1919 г.)

*В. Ф. Москаленко,
А. П. Яворовский,
И. М. Сахарчук*

В статье на основе ранее неисследованных и рассекреченных архивных материалов освещена деятельность видного украинского ученого-гигиениста, педагога, государственного и общественного деятеля А. В. Корчака-Чепурковського в составе центрального аппарата Министерства народного здоровья и попечительства в период гетманской Украинской Державы и в должности министра этого учреждения во времена Директории. Показана его роль в разработке важных законодательных проєктов, а также рассмотрены отдельные аспекты кратковременной министерской деятельности в сложнейший период Украинской революции 1917–1920 гг.

Ключевые слова: А. В. Корчак-Чепурковський, Министерство народного здоровья и попечительства, санитарный департамент, комиссия, законодательный проєкт, приказ, директор, министр, Украинская Держава, Директорія.